

BLIKVANGER

Een solide vloertje

Dit voorjaar was ik te gast bij de presentatie van een boek over een boek. Het ene was geschreven ter gelegenheid van de driehonderdste verjaardag van het andere, door een oud-collega, Harm Dane. Ik had er geen ogenblik aan gedacht hem over zijn boek te interviewen. Tot ik het gelezen had.

Nelleke de Jong-van den Berg

Harm G. Dane (1949)

Na zijn studie sociologie aan de Vrije Universiteit werd Harm Dane docent aan de Sociale Academie Gelderland. Later kwam hij in dienst bij de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN), waar hij zich onder meer inzette voor het toerustingscentrum, als bemiddelaar bij conflicten in plaatselijke kerken en in de commissie voor de behandeling van klachten over seksueel misbruik in pastorale relaties.

In 1995 promoveerde hij aan de Theologische Universiteit Kampen op Verlichting en vergeving, een studie over kerkelijk vormingswerk.

Als laatste algemeen secretaris van de GKN was hij nauw betrokken bij het Samen-op-Wegproces, dat uitliep in de vorming van de Protestantse Kerk in Nederland. Aansluitend was hij tot aan zijn pensioen in 2014 studiesecretaris en beleidsmedewerker voor moderamen en directie. Toen hij in 2018 na acht jaar afscheid nam als voorzitter van de Algemene Kerkenraad van de Protestantse Gemeente Amersfoort werd hij koninklijk onderscheiden voor zijn jarenlange inzet als vrijwilliger en professional op het snijvlak van kerk en maatschappij.

Vanaf 2006 werkte ik drie jaar samen met Dane. Bij het Bezinningscentrum van de Protestantse Kerk organiseerden we studiedagen over onderwerpen op het snijvlak van kerk en samenleving. Ik dacht altijd dat hij theoloog was en bewonderde de manier waarop hij die achtergrond verbond met de samenleving – pas toen kwam ik erachter dat hij socioloog is. Dat doet er niets aan af, de termen wisselen alleen van plaats. In *Zelfredzaam... Robinson Crusoe 300 jaar later* komen ze samen – en de ontdekkingsvreugde spat er vanaf!

Sociologie

‘Ik zat op de hbs. Twee jaar voor ik eindexamen zou doen, hoorde ik op het radionieuws dat ook hbs’ers theologie konden gaan studeren. Het was zeker een optie voor me, maar ik zag ertegen op twee jaar Latijn en Grieks te moeten inhalen.

‘Toen viel het kwartje: dit boek gaat over nu en over mij’

Een tante, die sociologie gestudeerd had, zei toen: “Waarom geen sociologie?” Dat leek me interessant, dus dat werd het. Maar ik heb tijdens mijn studie misschien wel meer theologie- dan sociologieboeken gelezen. Het was theologisch gezien natuurlijk ook een spannende tijd, met de bevrijdingstheologie wereldwijd, Kuitert in de gereformeerde kerk en Harvey Cox, een Amerikaanse theoloog die werkte op

de grens met de sociologie. Ja, de theologie is altijd met me meegegaan, en dat was vrij uitzonderlijk, ook al studeerde ik aan de Vrije Universiteit. Want ook daar waren de sociologen zo links als de ne-ten.’

Robinson Crusoe

In 1719 verscheen Daniel Defoe’s boek over Robinson Crusoe. Defoe vat de inhoud in de achttiende-eeuws lange titel zelf samen: *Het leven en de vreemde verbaazingwekkende avonturen van Robinson Crusoe, van York, zeeman, die achtentwintig jaar helemaal alleen woonde op een onbewoond eiland voor de kust van Amerika nabij de monding van de grote rivier de Orinoco, aan land gespoeld na een schipbreuk waarbij de hele bemanning omkwam behalve hijzelf. Met een verslag van hoe hij ten slotte vreemd genoeg werd verlost door piraten. Geschreven door hemzelf.*

Dane: ‘Als jongetje heb ik natuurlijk een hervertelling van het boek gelezen, maar daar heb ik geen bijzondere herinnering aan. Pas toen ik, nu ruim tien jaar geleden, zittend voor mijn tentje, in de Penguin Classic-uitgave ervan begon, werd ik gegrepen, direct. In het voorwoord zegt Crusoe dat hij het boek “ter ere van de Voorzienigheid” heeft geschreven. O?, dacht ik. En al op bladzijde twee gaat het

over de rangen en standen in de Engelse samenleving. Dat vond ik als socioloog opmerkelijk. Ik heb het in één keer uitgelezen. Er bleven nog een hoop raadsels, maar ik wist: dit is een interessant boek, daar ga ik iets mee doen als ik met pensioen ben. In de vijf jaar dat ik nog werkte, droeg ik het natuurlijk toch met me mee. Dus ik las andere boeken van Daniel Defoe, en boeken over hem en zijn tijd en zijn boeken. Toen ik, nu vijf jaar geleden, afscheid nam van de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk, was project Robinson het eerste dat ik aanpakte. Ik had er inmiddels een web van aanknopingspunten en interessantigheden omheen verzameld, dat moest nu maar eens op orde gebracht.’

Kwartje

‘In mijn eerste versie ging ik veel te ver terug in de Engelse geschiedenis. Toen realiseerde ik me: Daniel Defoe leefde op een keerpunt. Begin achttiende eeuw ontstond er wereldhandel en heftige concurrentie, verdwenen de gilden, kwam er massaproductie – en een lompenproletariaat... Dat leek heel sterk op wat wij nu meemaken. Toen viel het kwartje: dit boek gaat over nu en over mij. Defoe schreef het omdat hij, door wat hij zag in de samenleving, niet meer ontkwam aan de vraag wat het betekent méns te zijn: te moeten concurreren, maar ook burger in de samenleving zijn, burger zelfs in een wereld waar ook heel andere culturen en godsdiensten bestaan. Dat vond ik fascinerend.’

Hen die je lief zijn

In het najaar van 2009 moest Dane een hartoperatie ondergaan. Na zijn herstel ‘meldde hij zich beter’ bij wie hadden meegeleefd. Kern van die brief was Predikeriaans: ‘Geniet van hen die je lief zijn.’ Zelfredzaam brengt dat in de praktijk: het is opgedragen aan Danes partner en roept zijn vader in herinnering. ‘Mijn vader was dol was op de robinsonade, het simpele bestaan. Hij werd geboren in een statig herenhuis aan een Amsterdamse gracht, maar is waarschijnlijk het gelukkigst geweest in de zomers dat hij, als jongetje, bij zijn opa op de boerderij in Brabant logeerde.’ Dochter Cathalijne Dane nam het eerste exemplaar in ontvangst. Hoewel compleet verrast, deed ze dat gracieus: ‘Mama en ik keken elkaar wel eens aan: “Gaaf het nu wéér over Robinson?”, maar ik hoop dat we na dit boek nog vele gesprekken over weer nieuwe onderwerpen zullen voeren.’

Leren

Dane heeft zijn hele werkzame leven besteed aan onderwijs en aan vormings- en toerustingswerk. Na zeven jaar lesgeven op de Sociale Academie Gelderland stapte hij over naar het Toerustingscentrum van de Gereformeerde Kerken in Nederland, met als opdracht het plaatselijk toe-

‘Robinson Crusoe is een vormingswerk-project!’

rustingswerk te ontwikkelen en te stimuleren. In het slothoofdstuk van zijn boek noemt Dane Defoe een ‘onopgemerkt gebleven

sociale filosoof’, die (*spoiler alert*) ‘een levensverhaal schreef met de strekking: wie op eigen benen wil staan, zal aan de bak moeten.’

‘De moderniteit berooft de mens namelijk van veel comfort. Het verhaal van Robinson Crusoe is de uitnodiging aan de lezer om desondanks de moed en de wil op te brengen voor een individueel levenslang leerproces, een *course*.’ (*Zelfredzaamheid*, 171-2)

In al zijn verschillende werkkringen ondersteunde Dane dat leerproces. ‘Ja, in die zin voel ik me verwant met Defoe. *Robinson Crusoe* is een vormingswerk-project! Dat inzicht dank ik trouwens aan mijn partner Anneke, die mij op een dag vanaf haar werk sms’te “Wat ben jij aan het doen?” Toen ik antwoordde “Crusoe of course”, zag ik het: *Crusoe* is een anagram van *course*! Defoe heeft het boek geschreven met de duidelijke intentie zijn lezers iets te leren.’

Labyrint

Zelfredzaam leest als een labyrint. Niet een doolhof waarin je verdwaalt, maar een labyrint waarin je in cirkels van buiten naar binnen wordt gevoerd, tot de kern komt. Die verwerk je, als je er in kringen weer van wegloopt, hem verbind-

dend met wat je verder nog leest. In het middelste hoofdstuk van *Zelfredzaam* staat die kern: ‘Het duurt een jaar voor Crusoe (...) tot de erkenning komt dat

het autonome zelf een vloertje nodig heeft, een solide vloertje om stand te kunnen houden in de chaos van het moderne bestaan.’ (79)

Dat vloertje ontstaat als Crusoe van zelfbeklag naar dankbaarheid en verwondering gaat – naar zijn eigen begrip van de Voorzienigheid.

Dane legt uit: ‘Defoe groeide op in kringen van dissenters, protestanten die af-

vrijmoedig. Daarom wilde ik mijn boekje aanvankelijk in 2017 af hebben, en Crusoe bij 500 jaar reformatie presenteren als de allerberoemdste protestant.’ Maar dat plan verwierp Dane weer. ‘Dan zou het wel erg kerkelijk worden. Terwijl ik, net als Defoe, een breed toegankelijk boek wilde schrijven. Zonder voetnoten, gewoon mijn lees- en ontdekkingsvreugde overbrengen.

‘Crusoe en Vrijdag vormen een kerngemeente’

stand namen van de anglicaanse staatskerk. Hij was een vroom man, had een gedegen opleiding gekregen met een flink deel theologie, maar hij stond – anders dan de meeste, toch wat wereld-afwijzende dissenters – midden in de samenleving, met dus dat scherpe oog voor veranderingen daarin. Hij vroeg zich af wat die betekenden voor je verhouding tot God. Ook daardoor voel ik zielsverwantschap met hem. In Defoe’s tijd was God er vanzelfsprekend, maar hij speelde, net als nu, in het dagelijks leven nauwelijks een rol. Ik lees in *Robinson Crusoe* dat de moderne mens voor zichzelf een levensbeschouwing moet construeren die past bij zijn situatie – dat is dat vloertje.’

Protestant

‘Defoe was ontzettend protestants, vond dat je in de samenleving als mens je rol te vervullen had en de menselijkheid moest bevorderen, zonder naast je schoenen te gaan lopen – bescheiden, dankbaar en

Zo zit er bijvoorbeeld veel getallensymboliek in zijn boek. Van de interpretatie daarvan ben ik vrij zeker, maar ik zou Defoe nog wel willen vragen naar de symboliek achter de naam Crusoe, en naar nog een idee over een naam, dat me pas te binnen viel toen het boek al verschenen was.

Crusoe zegt op zeker moment tegen zijn metgezel Vrijdag (een ‘wilde’ die aan kannibalen is ontsnapt): ‘Noem mij Meester, want dat is mijn naam’. In de receptie van het boek wordt dat gezien als een blijk van racisme. Dat nuanceer ik al wel: je moet willen zien hóe hij meester is. Maar het zat me niet lekker. Waarom zegt Crusoe dat Meester zijn náám is? Waarom herdoopt hij zichzelf, van Crusoe naar Master? Tijdens een fietstochtje zag ik het ineens: *master* is ook een anagram – van *stream*, een synoniem van *course*! Van Crusoe naar Master, van de chaos van de *course*, naar meester van de stroom – Robinson is eindelijk zichzelf, zijn leven meester.’

Kerngemeente

‘Crusoe snapt dat hij Vrijdags leermeester is, maar ziet tegelijk dat Vrijdag in het geloofsgesprek ook zijn leermeester wordt. Die wisselwerking is precies de basis van de lerende gemeente in het vormingswerk: niemand heeft het laatste woord en elke vraag is relevant. Crusoe en Vrijdag vormen een kerngemeente: we hebben de Bijbel, ik lees, jij leest, en we stellen elkaar onze vragen. Daar vinden we geen afdoende antwoorden op, maar al pratende krijgen we wel meer begrip van wat we lezen. Dat is de kern van de protestantse gemeente. Al het andere is bijzaak.’

Nelleke de Jong-van den Berg, tekstbureau
berg in de polder (www.bergindepolder.nl)

Harm. G. Dane, *Zelfredzaam... Robinson Crusoe 300 jaar later*. Het Schrijversportaal: Maartensdijk 2019, € 16,95